

MIRZA G‘OLIB SHE‘RIYATINING FALSAFIY MOHIYATI

Abdusalimov Abror Vali o‘g‘li

SamDU Urgut filiali Xalqaro hamkorlik bo‘lim boshlig‘i

ANNOTATSIYA

Maqolada Mirza G‘olibning hayot yo‘li, she‘riyati, g‘azallarida ifodalangan falsafiy fikrlar, ularning shakllanishiga sabab bo‘lgan omillar, ijtimoiy va siyosiy qarashlarining shakllanishi, uning jamiyatda sodir bo‘layotgan ijtimoiy va siyosiy jarayonlarga munosabati, tarbiyaviy hamda ta‘limga oid qarashlari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada Mirza G‘olib she‘riyatiga mahalliy hamda xorijiy olimlarning munosabati ham o‘rin olgan.

Kalit so‘zlar: *Mirza G‘olib, Asad, saljuqiylar, urdu tili, falsafa, tasavvuf falsafasi, vahdat-ul-vujud, G‘olib Akademiyasi, g‘azal, maktublar, ta‘lim, o‘quv dasturi, dunyoviy qadriyatlar, Ralf Rassel, Pankaj K. Deo.*

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются жизненный путь, поэзия, философские мысли, выраженные в газетах Мирза Галиба, факторы, способствовавшие их формированию, формирование его социальных и политических взглядов, его отношение к социальным и политическим процессам, происходящим в обществе, его взгляды на воспитание и образование. В статье также отражено отношение как отечественных, так и зарубежных ученых к поэзии Мирза Галиба.

Ключевые слова: *Мирза Галиб, Асад, сельджуки, урду, философия, философия суфизма, Вахдат-уль-вуджуд, Академия Галиба, газель, письма, образование, учебная программа, светские ценности, Ральф Рассел, Панджа к к. Deo.*

ABSTRACT

The article analyzes the philosophical thoughts expressed in Mirza Ghalib's life path, poetry, ghazals, the factors that led to their evolution, the formation of his social and political views, his attitude to public and civic processes taking place in society, moral and educational views. The article also includes the perception of domestic and foreign scholars to Mirza Ghalib's poetry.

Keywords: *Mirza Ghalib, Asad, Seljuks, Urdu, philosophy, philosophy of Sufism, Wahdatul-wujud, Ghalib Academy, ghazal, letters, education, curriculum, secular values, Ralph Russell, Pankaj K. Deo.*

KIRISH

Mashhur hind shoiri Mirza beg Asadullaxon 1797 yil 27 dekabrda Agra shtatining Kala-mahal shahrida tugʻilgan. 19-asrda Hindiston yarim orolida urdu va fors tillarida ijod qilgan eng mashhur shoirlardan biri edi. U Mirza Gʻolib va Asad taxalluslari ostida ijod qilgan. U saljuqiylar hukmronligi agʻdarilgandan keyin Samarqandga kelib oʻrnashgan turkiy xonadanga (Manbalarda mugʻul xonadoni shaklida keltirilgan) mansub boʻlgan. Oʻsha davrdagi oʻzgaruvchan siyosiy vaziyat Gʻolibning hayoti va sheʼriyatida yaqqol aks etgan. Uning asarlari Buyuk Britaniyaning Sharqiy Hindiston (East India) kompaniyasi nazorati ostida Boburiylar imperiyasining qulashi va 1857 yilgi Hindiston qoʻzgʻoloniga aloqador voqealarni tasvirlashda muhim ahamiyat kasb etgan.

Mirza Gʻolib Urdu tilida ijod qilgan eng taniqli va koʻp qirrali shoiri sifatida qaraladi. U shuningdek, adabiy sohadagi fors tilidan ham yaxshigina xabardor edi. U kuchli va qizgʻin ravishda hayot kechirdi. Shafqatsiz haqiqatgoʻy, oshkora samimiy, umuminsoniy xayrixohlik xislatlari va liberal dundyoyarashga ega Mirzo Gʻolib oʻz-oʻzini hurmat qilishning himoyachisi edi. Bundan tashqari, u fikr va harakatda mustaqil, yangilikka ishtiyoqmand va boshqalar yurib oʻtgan yoʻldan yurishni xohlamas, oʻz yoʻliga ega boʻlishni xohlar edi.

Nihoyatda taʼsirchan boʻlish bilan birga Gʻolib, yetuk va yuksak salohiyatga ega edi. U oʻzi tasavvur qilgan va boshidan kechirgan boy tajriba va mukammal dunyoqarashga ega inson edi. Gʻolib sheʼriyatida uning falsafiy qarashlari ochib berilgan. Uning falsafasi koʻpincha Vandat-ul-vujud, yaʼni Xudoning mavjudligidan boshqa hamma narsa yoʻq boʻlishga mahkum, oʻzgarmas va haqiqiy mavjudlik faqatgina Xudoga xos deb talqin qilinadi.

Gʻolibning sheʼriy ifodalarining goʻzalligidan taʼsirlangan odamlar uni shoir sifatida tushunishgan va qadrlashgan. Gʻolib sheʼrlarini falsafiy nuqtai nazardan talqin qilish va ushbu falsafiy talqinlar asosida yashirin tarbiyaviy fikrlarni yoritish boʻyicha tizimli ishlarini kamdan kam hollarda uchratish mumkin.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Gʻolib buyuk va taniqli shaxs boʻlib, odatda buyuk shaxslar nafaqat ichki, balki oʻzlari yashayotgan muhit taʼsiri ostida rivojlanishgan. Gʻolibning shaxsiyati ham oʻzi yashagan davr va muhit taʼsirida rivojlangan. Bugungi kunda ham odamlar Gʻolibni ommaviy darajada oʻqiydilar. Dehlida Gʻolib haqidagi kitoblar va jurnallar markazi boʻlgan Gʻolib Akademiyasi tashkil etildi. Deyarli har yili dunyo boʻylab Gʻolib toʻgʻrisida milliy va xalqaro seminarlar oʻtkaziladi.

Mirza Gʻolib hayot yoʻlini kuzatar ekanmiz, u boshidan koʻplab qiyinchiliklarni kechirganligini guvohi boʻlamiz. Jumladan, yosh bolalik chogʻidayoq otasining

o‘limi, oradan ko‘p o‘tmay vasiy amakisidan judolik, ukasi, o‘zining yeti farzandi va bu ham yetmagandik asrab olgan farzandining ham o‘limi, doimiy ravishda qarzarlar sabab qamoqa tushish xavfining mavjud bo‘lishi, adabiy munozaralarda u tomonidan ilgari surilgan diqqatga sazovor fikrlarning tan olinmasligi va qo‘pol tarzda qattiq haqorat qilinish, qimorbozlar qamoqxonasining sharmandali qiynoqlari, ko‘plab kasalliklarning og‘rig‘i va azoblari va hammasidan ham yomoni o‘g‘ir hayot tarzi - G‘olib kabi ta’sirchan odam uchun achinarli holat edi. Ammo G‘olib azob-uqubatlarga yengilmadi, aksincha boshiga tushgan qiyinchiliklarni o‘zidan zeriktirdi, g‘azallar yozishdan to‘xtamadi.

G‘olibning borliq haqidagi qarashlari Allohdan (Xudodan) boshqa hech narsa mavjud emasligini ta’kidlovchi tasavvuf falsafasi Vahdat-ul-Vujud bilan bog‘liq edi. Bu shoir yashagan davrda keng tarqalgan falsafa bo‘lib, unga ham katta ta’sir ko‘rsatadi. Uning shaxsiy va ijtimoiy hayotidagi vaziyatlar uni Xudodan tashqari dunyoviy narsalar, shu jumladan insonning mavjudligi ham haqiqiy emas, aksincha aldanchi va xayoliy ekanligiga ishonishga undaydi. Uning fikricha, har bir jonzot aniq hayot davomiyligi va aniq faoliyat doirasi ega, shunday ekan ularning mavjudligi doimiy emas, balki o‘tkinchi ekanligi aniq.

Vahdat-ul-Vujud sirlaridan xabardor bo‘lishiga qaramay, G‘olib hayotdan qochib qutula olmaydi. Aksincha, u hayotning har bir rang va shakllariga ishtiyoq va sabrsizlik bilan boqadi. U hayotdan qochmaydi, aksincha unda ishtirok etadi va u bilan qo‘shilib ketadi. Bundan tashqari, G‘olib xudojo‘y gumanist edi. Uning ko‘plab maktublari va baytlari uning insonparvarlik haqidagi qarashlarini aks ettiradi. Biz uning asarlarini tahlil qilsak, ularda ko‘plab dunyoviy va gumanistik fikrlarni topishiz mumkin.

Mirza G‘olib ijodiy ishlarining tarbiyaviy xulosalarini, ta’limning maqsadlari, o‘quv dasturi, o‘qitish metodikasi, o‘qituvchi va o‘quvchilarning ahamiyati va maktabdagi tartib-intizom kabi tushunchalarni o‘zining falsafiy fikrlari orqali ifodalagan.

Shoir o‘z-o‘zini hurmat qilishning muhimligiga alohida e’tibor qaratganligi bois, ta’lim bolaga o‘z-o‘zini hurmat qilish va o‘zidan faxrlanishga erishish uchun imkon berishi kerak degan xulosaga kelishimiz mumkin. Shuningdek, u bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini rivojlantirishga ham yordam berishi kerak. G‘olib ilgari surgan ta’limning yana bir maqsadi bolani o‘limni zavq bilan kutib olishga tayyorlash bo‘lishi mumkin, chunki uning fikriga ko‘ra, o‘lim nafaqat salbiy ko‘rinishga ega, balki uning ijobiy tomoni ham bor, chunki o‘limni anglash insonning hayotdan zavqlanishiga sabab bo‘ladi. G‘olib ilgari surgan ta’limning yana boshqa bir muhim jihati talabalar o‘rtasida dunyoviy qadriyatlarni rivojlantirish bo‘lishi mumkin. Biz

Gʻolibning insonlarni terisining rangi, eʻtiqodi, irqi yoki dinidan qatʻiy nazar boshqalarga nisbatan sevgi va muhabbat, umumiy birodarlikka chorlaganligini koʻrishimiz mumkin.

Oʻquv dasturiga kelsak, har bir shaxs oʻzining shaxsiy salohiyatiga ega boʻlgani sababli, har birining alohida oʻz oʻquv dasturi boʻlishi kerak. Shuning uchun oʻquv dasturi bir xil emas va talabalarning imkoniyatlariga qarab turlicha boʻladi.

Gʻolib oʻz sheʻriyatida shuningdek axloqiy tarbiyaning ahamiyatiga ham katta eʻtibor qaratadi. Shuning uchun axloqiy tarbiya ham oʻquv dasturiga kiritilishi kerak.

Gʻolibning maktublarini oʻrganganimizda, biz uni masofaviy va sirtqi taʻlim shakllarini qoʻllaganligini koʻrishimiz mumkin. Uning rahbarligi ostida sheʻriy asarlari shoir tomonidan tuzatilgan koʻplab shogirdlari bor edi. Gʻolib undan tuzatib berishlarini soʻrab yozilgan shogirdlarining asarlarini oʻz ichiga olgan xatlarni qabul qilar va tuzatishlar kiritar hamda ularning xatlariga javob berish orqali koʻrsatmalar berar edi.

Gʻolibning maktublarini oʻrganar ekanmiz, uning asosan oʻqitishning masofaviy va sirtqi oʻqitish usullarini qoʻllaganini koʻrishimiz mumkin. Uning qoʻl ostidagi shogirdlari koʻpchilikni tashkil qilar edi, ularning ishlarini tuzatishda Gʻolib sheʻrdan foydalangan. Gʻolib odatda tuzatishlarni soʻragan oʻquvchilarning asarlarini oʻz ichiga olgan xatlarni qabul qilar edi va odatda ushbu xatlarga javob berishda tuzatishlar va koʻrsatmalarini sheʻrlar orqali ifodalab berar edi.

Dunyoda nafaqat keng oʻqiladigan va oʻrganiladigan, balki kundalik hayotda istisnosiz hamma narsadan iqtibos keltiradigan shoirlar kamdan kam. Mirza Gʻolib ana shunday shoirlardan biridir. Dunyoga mashhur Shekspir, Sofokl boshqa yozuvchilar singari, uning sheʻriyati ham yashashni davom ettiradi va barcha yuraklarning nozik torlarini chertib turadi. Gʻolib sheʻriyatining oʻziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, u bizga hayotning son-sanoqsiz soyalarini ochib beradi. Hayotning bu son-sanoqsiz soyalari uning sheʻrlarida va maktublarida aks etgan. Ralf Rassel Gʻolib haqidagi kitobni sharhlaganida, u haqida quyidagilarni taʻkidlaganda haq edi. “Mirza Gʻolibni tushunish uchun nafaqat dunyoni, balki butun koinotni ham qamrab olish kerak”. Bu Gʻolibning sheʻriyatining koʻp oʻlchovli va plyuralistik tabiatiga nisbatan munosib fikr edi. U shu qadar boy shoirki, uning sheʻriyatida hali ham tushunilmagan koʻplab soyalar mavjud. Gʻolibning oʻzi sir-sinoat, hali toʻliq hal qilinmagan jumboq, aynan shu narsa uning buyukligini yanada oshiradigan narsa. Rassel Gʻolibning koʻplab baytlari barcha biladigan mavqega erishganligi va odamlar ulardan iqtibos kiltirishi, yod olganliklari, hatto vaqti-vaqti bilan uning gʻazallari ular tomonidan kuylanishini haqida gapirganda haq edi. Mirza Gʻolib gʻazallarining koʻp qirrali tabiati, paradokslar orqali dialektik burilishlari

ularni doimo jozibali qilib, barcha uchun qadrlı bo'lishini ta'minlaydi. Uning asarlari kastasi, terisining rangi, e'tiqodi, jinsi va dinidan qat'iy nazar barcha uchun dahldordir. Shu sababdan ham, Mirza G'olib kabi shoir hech qachon eskirmaydi va har bir o'tgan kun sayin unga bo'lgan talab ortib boraveradi. Pankaj K. Deo "G'olib: barcha davrlar shoiri" maqolasida shunday deydi:

"G'olib har qanday kayfiyat, har qanday vaziyat va har bir inson uchun she'r yozgan va shuning uchun urdu tilida eng ko'p misol qilib keltiriladigan shoirligicha qolmoqda. Eng yaxshi tomoni shundaki, siz har safar uning she'rlarini o'qiganingizda, undan yangi ma'no kelib chiqadi. Ajablanarlisi shundaki, har bir avlod G'olibni o'ziga xos tarzda talqin qilgan va bu uning tabiatining o'zgaruvchanligidandir va aynan shu narsa uni barcha davrlarga aloqadorligini ta'minlaydi. Barcha davr o'quvchilari G'olibning she'rlarida o'zlarining his-tuyg'ulari va istaklarini ko'rishadi va shoir ularni hech birini ko'nglini qoldirmaydi, chunki u minglab shunday hayajonli she'rlar yozgan".

Hayotiylik davrida u o'zini hali mavjud bo'lmagan bog'ning bulbuli deb atagan, ammo xuddi shu bog' qisman allaqachon mavjud edi, chunki biz hech bir mubolag'asiz aytishimiz mumkinki, G'olib maqomiga mos keladigan boshqa shoirni topish juda ham mushkil. U o'zining she'riyatiga shunchalik ishonganki, uni farishtaning ovozi bilan taqqoslagan.

ADABIYOTLAR (REFERENCES):

1. Beg., Abdulla Anvar. The Life and Odes of Ghalib. – Lahore: Urdu Academy Lohari, 1940. P.206.
2. Mulmule N.M. Mirza Ghalib: A Self-Actualizing Poet with Poetry of Nihilism. – Indian J Psychol Med. 2022;44(5) p.504–509.
3. Tasleem A. War. Myriad Shades of Life in Mirza Ghalib. – Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2021. P.160.